

Conselleria d'Educació, Cultura i Esport

ORDRE 3/2021, de 20 de gener, de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, per la qual es declara bé de rellevància local immaterial les Festes de la Mare de Déu dels Àngels de Sant Mateu. [2021/674]

L'article 1.3 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, estableix que formen part del patrimoni cultural valencià, en qualitat de béns immaterials del patrimoni etnològic, les creacions, coneixements, tècniques, pràctiques i usos més representatius i valuosos de les formes de vida i de la cultura tradicional valenciana.

Els articles 15.5 i 55 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, estableix que s'inclouran en la secció cinquena de l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià, amb la qualificació de béns immaterials de rellevància local, aquelles creacions, coneixements, pràctiques, tècniques, usos i activitats més representatives i valuosos de la cultura i les formes de vida tradicionals valencianes. Igualment s'inclouran els béns immaterials que siguin expressions de les tradicions del poble valencià en les seues manifestacions musicals, artístiques, gastronòmiques o d'oci, i en especial aquelles que han sigut objecte de transmissió oral i les que mantenen i potencien l'ús del valencià.

Vistos els informes tècnics favorables a la incoació de l'expedient de declaració de bé immaterial de rellevància local emesos pel Servei de Patrimoni Cultural i per la Comissió Tècnica per a l'Estudi i Inventari del Patrimoni Immaterial, i de conformitat amb aquests; fent ús de les facultats que confereix l'article 56 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià; l'article 14 del Decret 173/2020, de 30 d'octubre, pel qual s'aprova el Reglament orgànic i funcional de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport; i l'article 19.1 del Decret 62/2011, de 20 de maig, pel qual es regula el procediment de declaració i el règim de protecció dels béns de rellevància local. I després de la notificació de la resolució d'incoació als interessats en el procediment, i no havent rebut cap al·legació a la seua protecció patrimonial.

ORDENE

Primer

Declarar bé de rellevància local immaterial, les Festes de la Mare de Déu dels Àngels de Sant Mateu.

Segon

En atenció a allò que disposa l'article 56 de la Llei de la Generalitat Valenciana 4/1998, d'11 de juny del patrimoni cultural valencià, es determinen els valors del bé que justifiquen la seua declaració i es descriuen els detalls que permeten la seua precisa identificació, en l'annex que s'adjunta a aquesta ordre.

Tercer

La protecció de les Festes de la Mare de Déu dels Àngels de Sant Mateu com a patrimoni cultural immaterial es concretarà en les mesures següents:

- a) Realitzar tasques d'identificació, descripció, investigació, estudi i documentació amb criteris científics.
- b) Incorporar els testimonis disponibles a suports materials que garantisquen la seua protecció i preservació.
- c) Vetlar pel normal desenvolupament i la pervivència d'aquesta manifestació cultural, així com tutelar la conservació dels seus valors tradicionals i la seua transmissió a les generacions futures.

Qualsevol canvi que excedisca el normal desenvolupament dels elements que formen aquesta manifestació cultural s'haurà de comunicar a la direcció general competent en matèria de patrimoni cultural per a, si és el cas, la seua autorització administrativa i consegüent modificació d'aquesta resolució.

Les accions de salvaguarda que es projecten hauran de tindre en compte, de manera molt especial, els riscos de desvirtuació que es

Conselleria de Educación, Cultura y Deporte

ORDEN 3/2021, de 20 de enero, de la Conselleria de Educación, Cultura y Deporte, por la que se declara bien de relevancia local inmaterial las Fiestas de la Mare de Déu dels Àngels de Sant Mateu. [2021/674]

El artículo 1.3 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano, establece que forman parte del patrimonio cultural valenciano, en calidad de bienes inmateriales del patrimonio etnológico, las creaciones, conocimientos, técnicas, prácticas y usos más representativos y valiosos de las formas de vida y de la cultura tradicional valenciana.

Los artículos 15.5 y 55 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano, establece que se incluirán en la sección quinta del Inventario General del Patrimonio Cultural Valenciano, con la calificación de bienes inmateriales de relevancia local, aquellas creaciones, conocimientos, prácticas, técnicas, usos y actividades más representativas y valiosos de la cultura y las formas de vida tradicionales valencianas. Igualmente se incluirán los bienes inmateriales que sean expresiones de las tradiciones del pueblo valenciano en sus manifestaciones musicales, artísticas, gastronómicas o de ocio, y en especial aquellas que han sido objeto de transmisión oral y las que mantienen y potencian el uso del valenciano.

Vistos los informes técnicos favorables a la incoación del expediente de declaración de bien inmaterial de relevancia local, emitidos por el Servicio de Patrimonio Cultural y por la Comisión Técnica para el Estudio e Inventario del Patrimonio Inmaterial, y de conformidad con ellos; en uso de las facultades que confiere el artículo 56 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano; el artículo 14 del Decreto 173/2020, de 30 de octubre, por el que se aprueba el Reglamento orgánico y funcional de la Conselleria de Educación, Cultura y Deporte, y el artículo 19.1 del Decreto 62/2011, de 20 de mayo, por el que se regula el procedimiento de declaración y el régimen de protección de los bienes de relevancia local. Y tras la notificación de la resolución de incoación a las personas interesadas en el procedimiento, y no habiendo recibido ninguna alegación a su protección patrimonial.

ORDENO

Primero

Declarar bien de relevancia local inmaterial, las Fiestas de la Mare de Déu dels Àngels de Sant Mateu.

Segundo

En atención a lo dispuesto por lo dispuesto en el artículo 56 de la Ley de la Generalitat Valenciana 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano, se determinan los valores del bien que justifican su declaración y se describen los detalles que permiten su precisa identificación, en el anexo que se adjunta a la presente orden.

Tercero

La protección de las Fiestas de la Mare de Déu dels Àngels de Sant Mateu como patrimonio cultural inmaterial se concretará en las siguientes medidas:

- a) Realizar labores de identificación, descripción, investigación, estudio y documentación con criterios científicos.
- b) Incorporar los testimonios disponibles a soportes materiales que garanticen su protección y preservación.
- c) Velar por el normal desarrollo y la pervivencia de esta manifestación cultural, así como tutelar la conservación de sus valores tradicionales y su transmisión a las generaciones futuras.

Cualquier cambio que exceda el normal desarrollo de los elementos que forman esta manifestación cultural deberá comunicarse a la dirección general competente en materia de patrimonio cultural para, en su caso, su autorización administrativa y consiguiente modificación de la presente orden.

Las acciones de salvaguardia que se proyecten deberán tener en cuenta, de manera muy especial, los riesgos de desvirtuación que

podrien derivar del turisme massiu, així com la necessitat de valorar i protegir adequadament els oficis tradicionals associats a aquesta manifestació.

La gestió del patrimoni cultural protegit per aquesta declaració de bé de rellevància local immaterial correspon a l'Ajuntament de Sant Mateu.

DISPOSICIÓ ADDICIONAL

Única. Inscripció en l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià

La present declaració queda inscrita en la secció cinquena de l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià.

DISPOSICIÓ FINAL

Única

La present ordre entrarà en vigor l'endemà de la publicació en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*.

València, 20 de gener de 2021

El conseller d'Educació, Cultura i Esport,
VICENT MARZÀ I IBÁÑEZ

ANNEX

Denominació: Festes de la Mare de Déu dels Àngels

Localitat: Sant Mateu

Data de realització: segon dissabte després del diumenge de Pasqua de Resurrecció, amb caràcter anual.

Actors principals: es consideren actors principals de la festa la corporació municipal, encapçalada pel portador de la senyera i els macers de la vila, el rector de la parròquia i la Junta Administrativa de la Mare de Déu dels Àngels, encapçalada pel portador del guió.

Actors secundaris: es consideren actors secundaris de la festa la Banda de Música Santa Cecília de Sant Mateu, que acompanya la comitiva en la romeria fins a l'eixida del poble i també durant els actes que se celebren al paratge de l'ermita; el Grup de Dolçainers Guillem Sorolla, que també participa amenitzant la romeria; les dames de les festes del cicle festiu corresponent; el grup de persones voluntàries encarregades de preparar les calderes i repartir l'embotit per als dinars populars; el poble de Sant Mateu, i la resta de participants en la romeria.

Descripció del bé:

Actes preliminars: Durant els dies anteriors a la festa els preparatius inclouen l'elaboració de dolços tradicionals de la població que es reparteixen durant els actes festius posteriors al dinar. A més, el recorregut urbà de la romeria s'engalana amb uns estandards de color blau cel amb l'emblema de la Mare de Déu. També es preparen les canyes que ajuden els romers a fer l'ascensió a l'ermitori, que es decoren amb unes xicotetes branques d'olivera i una cinta commemorativa de color blau cel. A més, encara que no directament relacionat amb la festa, des de fa aproximadament vint anys, la nit anterior té lloc a la població un aplec de grups de bombos i tambors en el qual participen un bon nombre d'agrupacions de les comarques de Castelló.

Part central: El dia de la Mare de Déu, els actes comencen, a les 7.00 del matí, amb una despertà a càrrec dels pirotècnics de la localitat. A les 8.00, la Banda de Música Santa Cecília duu a terme una diana pels carrers de la vila. A les 9.30 comença, als baixos de l'Ajuntament, el repartiment de les canyes per a totes les persones que participaran en la romeria. A les 9.50 es baixa la senyera des de la sala de la Vila, ubicada al primer pis de l'Ajuntament, mentre la Banda de Música interpreta l'Himne de Sant Mateu. La senyera és recollida i portada en tot moment per un regidor de la corporació municipal. A continuació, s'inicia la processó cívica amb la presència de les autoritats, les dames de festes, la Banda de Música Santa Cecília i el Grup de Dolçainers Guillem Sorolla.

podrían derivarse del turismo masivo, así como la necesidad de valorar y proteger adecuadamente los oficios tradicionales asociados a esta manifestación.

La gestión del patrimonio cultural protegido por esta declaración de bien de relevancia local inmaterial corresponde al Ayuntamiento de Sant Mateu.

DISPOSICIÓ ADDICIONAL

Única. Inscripció en el Inventario General del Patrimonio Cultural Valenciano

El presente bien inmaterial queda inscrito en la sección quinta del Inventario General del Patrimonio Cultural Valenciano.

DISPOSICIÓ FINAL

Única

La presente orden entrarà en vigor al día siguiente de su publicación en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*.

València, 20 de enero de 2021

El conseller de Educación, Cultura y Deporte,
VICENT MARZÀ I IBÁÑEZ

ANEXO

Denominación: Fiestas de la Mare de Déu dels Àngels

Localidad: Sant Mateu

Fecha de realización: segundo sábado después del domingo de Pasqua de Resurrección, con carácter anual.

Actores principales: se consideran actores principales de la fiesta la corporación municipal, encabezada por el portador de la senyera y los maceros de la villa, el rector de la parroquia y la Junta Administrativa de la Mare de Déu dels Àngels, encabezada por el portador del guió.

Actores secundarios: se consideran actores secundarios de la fiesta la Banda de Música Santa Cecília de Sant Mateu, que acompaña la comitiva en la romeria hasta la salida del pueblo y también durante los actos que se celebran al paraje de la ermita; el Grup de Dolçainers Guillem Sorolla, que también participa amenizando la romeria; las damas de las fiestas del ciclo festivo correspondiente; el grupo de personas voluntarias encargadas de preparar las calderas y repartir el embutido para las comidas populares; el pueblo de Sant Mateu, y demás participantes en la romeria.

Descripción del bien:

Actas preliminares: Durante los días anteriores a la fiesta los preparativos incluyen la elaboración de dulces tradicionales de la población que se reparten durante los actos festivos posteriores a la comida. Además, el recorrido urbano de la romeria se engalana con unos estandartes de color azul cielo con el emblema de la Virgen María. También se preparan las cañas que ayudan los romeros a hacer la ascensión al ermitorio, que se decoran con unas pequeñas ramas de olivo y una cinta conmemorativa de color azul cielo. Además, aunque no directamente relacionado con la fiesta, desde hace aproximadamente veinte años, la noche anterior tiene lugar en la población un encuentro de grupos de bombos y tambores en el cual participan un buen número de agrupaciones de las comarcas de Castellón.

Parte central: El día de la Mare de Déu, los actos empiezan, a las 7.00 de la mañana, con una *despertà* a cargo de los pirotécnicos de la localidad. A las 8.00, la Banda de Música Santa Cecília lleva a cabo una diana por las calles de la villa. A las 9.30, empieza, en los bajos del Ayuntamiento, el reparto de las cañas para todas las personas que participaran en la romeria. A las 9.50 se baja la senyera desde la sala de la Vila, ubicada en el primer piso del Ayuntamiento, mientras la Banda de Música interpreta el Himno de Sant Mateu. La senyera es recogida y portada en todo momento por un regidor de la corporación municipal. A continuación, se inicia la procesión cívica con la presencia de las autoridades, las damas de fiestas, la Banda de Música Santa Cecília y el Grup de Dolçainers Guillem Sorolla.

La romeria fa tres parades durant el trajecte. La primera, als peus del peiró de l'avinguda Mare de Déu dels Àngels, lloc on acaba el nucli urbà; en aquest punt la Banda de Música abandona la comitiva. La segona parada té lloc a la zona coneguda com els Banquets, una àrea de descans en què destaquen uns bancs de pedra, tot just passar el riu de la Mare de Déu; en aquest punt, els membres de l'Ajuntament conviden totes les persones que prenen part en la romeria a una magdalena i a fer un glopet de mistela. La tercera parada, en la qual es recorden els avantpassats, té lloc en una de les revoltes de la pujada a l'ermitori, aquesta darrera parada evoca l'antiga tradició de cantar dos responsos en memòria d'Isabel Gargallo i el seu marit Bertomeu Sorlí el dia de la Festa de la Mare de Déu en el mateix camí de pujada, segons una clàusula testamentària de 21 d'octubre de 1641 per la qual van donar un oliverar a l'ermita.

Quan arriba la romeria a l'ermitori, a les 12.00, se celebra una missa a l'església amb l'assistència de les dames i autoritats i amb una homilia a càrrec d'un religiós convidat per a l'ocasió. La missa és amenitzada pel cant de la coral Cors del Maestrat de Sant Mateu. A més, també es canten els Gojos a la Mare de Déu dels Àngels, que daten del segle XVII.

Una vegada finalitzats els actes religiosos, a les 14.00, comença el dinar popular de les calderes d'arròs, cuinades al foc a la manera tradicional en el replanell inferior a la plaça del Lledoner, que es reparteix gratuïtament entre totes les persones que han participat en la romeria. La caldera és el menjar que antigament es donava als pobres que participaven en la festivitat. Aquesta tradició està documentada des del segle XIX. En l'actualitat aquesta part de la festa s'ha democratitzat i han desaparegut les qüestions classistes que s'hi associaven, i participa del menjar popular tot el món. La caldera és un arròs caldós amb fesols, conill, costella de porc i botifarra negra elaborat per persones voluntàries de la vila. En aquest mateix espai hi ha disposades unes barbacoes on es pot torrar l'embotit amb el qual, qui vol, complementa el dinar popular. Aquest embotit és repartit per persones voluntàries de l'organització.

El replanell inferior, a la plaça del Lledoner on es cuina el dinar popular, és una zona amb el terra cobert de graveta, accessible amb vehicles per un camí lateral i, durant la festa, compta amb la presència i vigilància d'una dotació del Consorci de Bombers de la província de Castelló.

Els actes conclouen a les 17.00 amb un ball pla popular que té lloc a la sala gran de l'hostatgeria, amenitzat per la Banda de Música Santa Cecília de Sant Mateu, i en el qual els membres de la corporació municipal reparteixen dolços i mistela a tots els assistents.

Elements que formen part del bé:

Elements mobles:

L'element moble més important que forma part del bé és la senyera de la Mare de Déu dels Àngels que encapçala la processó cívica que puja fins a l'ermitori. Aquesta senyera té els orígens en la guerra de les Germanies i està relacionada amb l'episodi en què els antiagermanats de la població, junt amb el comandador major de Montesa i a les tropes del batle de Morella, van posar setge al campanar de la vila, on es refugiaven els principals capitosts de la revolta. Viciano explica que:

«Los leales de la villa de Sant Matheo trahían la bandera de guerra hecha al proposito de la jornada de color azul y en la una haz nuestra señora y a cada uno de sus lados una çarça encendida de fuego con un letrero que dezia 'Viruit in flama fides'. Y en la otra haz de la bandera un retrato de Sant Matheo.»

Aquesta senyera es va convertir, a partir d'aquell moment, en l'estendard que encapçalava les tropes santmateuanes i, per extensió, el terç del Maestrat en les accions bèl·liques. Així va succeir en la intervenció armada contra la revolta dels moriscos de la serra d'Espadán (1526) i també en l'auxili de Vinaròs durant un atac de la pirateria barbaresca (1547). En 1884, amb motiu del tercer centenari de la troballa de la imatge de la Mare de Déu dels Àngels, el poble va fer una senyera nova perquè l'original s'havia perdut. Lleó y Esteller (1884) apunta que la senyera desaparegué durant la guerra de Successió, probablement durant el setge que la vila patí a mans de tropes borbòniques (1705-1706) o durant el derrocament de les muralles després de la batalla d'Almansa (1707) també a mans de l'exèrcit borbònic. Actualment, la senyera del tercer centenari es conserva a la Col·lecció Museogràfica Municipal de

La romería hace tres paradas durante el trayecto. La primera, a los pies de la cruz de término de la avenida de la Mare de Déu dels Àngels, sitio donde acaba el casco urbano; en este punto la Banda de Música abandona la comitiva. La segunda parada te lugar en la zona conocida como Els Banquets, una àrea de descanso en la que destacan unos bancos de piedra, apenas pasar el río de la Mare de Déu; en este punto, los miembros del Ayuntamiento invitan a todas las personas que toman parte en la romería a una magdalena y a beber un trago de mistela. La tercera parada, en la cual se recuerda los antepasados, tiene lugar en una de las curvas de la subida al ermitorio; esta última parada evoca la antigua tradición de cantar dos responsos en memoria de Isabel Gargallo y su marido Bertomeu Sorlí el día de la festa en el mismo camino de subida, según una clàusula testamentaria de 21 de octubre de 1641 por la cual dieron un olivar a la ermita.

Cuando llega la romería al ermitorio, a las 12.00, se celebra una misa en la iglesia con la asistencia de las damas y autoridades y con una homilia a cargo de un religioso invitado para la ocasión. La misa es amenizada por el canto de la coral Cors del Maestrat de Sant Mateu. Además, también se cantan los Gozos a la Mare de Déu dels Àngels, que datan del siglo XVII.

Finalizados los actos religiosos, a las 14:00, empieza la comida popular de las calderas de arroz, cocinadas al fuego a la manera tradicional, en el rellano inferior en la plaza del Lledoner, que se reparte gratuitamente entre todas las personas que han participado en la romería. La caldera es la comida que antiguamente se daba a los pobres que participaban en la festividad. Esta tradición está documentada desde el siglo XIX. En la actualidad esta parte de la fiesta se ha democratizado y han desaparecido las cuestiones clasistas que se asociaban a ella, y participa de la comida popular todo el mundo. La caldera es un arroz caldoso con alubias, conejo, costilla de cerdo y morcilla negra elaborado por personas voluntarias de la población. En este mismo espacio hay dispuestas unas barbacoas donde se puede asar el embutido con el cual, quien quiere, complementa la comida popular. Este embutido es repartido por personas voluntarias de la organización.

El rellano inferior, en la plaza del Lledoner donde se cocina la comida popular, es una zona con el suelo cubierto de gravilla, accesible con vehículos por un camino lateral y, durante la fiesta, cuenta con la presencia y vigilancia de una dotación del Consorcio de Bomberos de la provincia de Castellón.

Los actos concluyen a las 17:00 con un *ball pla* popular que tiene lugar en la sala grande de la hostería, amenizado por la Banda de Música Santa Cecília de Sant Mateu, y en el cual los miembros de la corporación municipal reparten dulces y mistela a todos los asistentes.

Elementos que forman parte del bien:

Elementos muebles:

El elemento mueble más importante que forma parte del bien es la senyera de la Mare de Déu dels Àngels que encabeza la procesión cívica que sube hasta el ermitorio. Esta senyera tiene sus orígenes en la guerra de las Germanías y está relacionada con el episodio en el que los antiagermanados de la población, junto al comandador mayor de Montesa y a las tropas del alcalde de Morella, pusieron asedio al campanario de la villa, donde se refugiaban los principales cabecillas de la revuelta. Viciano explica que:

«...Los leales de la villa de Sant Matheo trahían la bandera de guerra hecha al proposito de la jornada de color azul y en la una haz nuestra señora y a cada uno de sus lados una çarça encendida de fuego con un letrero que dezia Viruit in flama fides. Y en la otra haz de la bandera un retrato de Sant Matheo.»

Esta senyera se convirtió a partir de aquel momento en el estandarte que encabezaba las tropas de Sant Mateu y, por extensión, el tercio del Maestrazgo en las acciones bélicas. Así sucedió en la intervención armada contra la revuelta de los moriscos de la sierra de Espadán (1526) y también en el auxilio de Vinaròs durante un ataque de la piratería berberisca (1547). En 1884, con motivo del tercer centenario del hallazgo de la imagen de la Mare de Déu dels Àngels, el pueblo hizo una senyera nueva porque la original se había perdido. León y Esteller (1884) apunta que la senyera desapareció durante la guerra de Sucesión, probablemente durante el asedio que la villa sufrió a manos de tropas borbónicas (1705-1706) o durante el derribo de las murallas después de la batalla de Almansa (1707) también a manos del ejército borbónico. Actualmente, la senyera del tercer centenario se conserva en la Colección Museogràfica

Sant Mateu. La que s'utilitza avui en dia en la processó cívica va ser feta en els anys 50 del segle XX.

Un altre element moble important és el guió de la Mare de Déu dels Àngels que porten els membres de la Junta Administrativa de l'ermitori. Antigament aquest guió portava impresa una imatge de l'ermitori amb la Mare de Déu anterior a l'incendi de 1918 i l'ermità Sebastià, al qual la tradició li atribueix la troballa de la imatge. Avui en dia el guió porta una imatge de la Mare de Déu feta després de l'incendi de l'església.

Les canyes són un element d'incorporació recent a la romeria, possiblement per influència d'altres romeries valencianes com la de la Magdalena o la Santa Faç. Les canyes són engalanades amb una cinta commemorativa de color blau cel amb l'efígie de la Mare de Déu dels Àngels i l'any de la festa, i també amb unes xicotetes rames d'olivera.

Les calderes són el recipient en el qual es cuina l'arròs que és reparat entre les persones participants per a celebrar el dinar popular. Es tracta d'unes olles de coure grans, de 50 cm de diàmetre per uns 30 cm d'altura. Es conserven 12 calderes que són renovades per altres de noves quan és necessari.

Finalment, les macces que porten els macers de la vila que acompanyen la corporació municipal al llarg de la processó cívica. Una de les dues macces es va fer durant el segle XVII. L'altra es va copiar a partir d'aquesta a principis del present segle. Ambdues es custodien a la Col·lecció Museogràfica Municipal.

Elements immobles:

Són elements immobles de la festa la muntanya de la Mare de Déu dels Àngels i, en especial, l'ermitori. Aquest està compost per l'església, i la plaça adjacent; l'hostatgeria, també amb la seua plaça; l'edifici dels porxes; la placeta del pou amb l'escalinata que puja fins la plaça de l'Església, i la plaça del Lledoner. L'ermitori té el reconeixement de bé de rellevància local. El lledoner té la categoria d'arbre monumental d'interès local i, probablement, fou plantat al mateix temps que s'edificava el conjunt arquitectònic.

L'ermitori de la Mare de Déu dels Àngels començà a construir-se arran de la donació que Vicent Cerdà va fer del domini útil de les seues heretats a la vila de Sant Mateu, a causa de la troballa de la imatge de la Mare de Déu en l'antiga ermita de Sant Antoni i Sant Pau. Des de la troballa i fins a l'any 1590 es va construir una església primitiva que va continuar ampliant-se en dècades posteriors. En 1609 es van contractar les obres de la façana amb el mestre d'obres Bernat Cumba, d'origen francès. Aquestes van acabar en 1622. Entre 1670 i mitjans del segle XVIII es dugué a terme una reforma de la nau central de l'església, es va construir el creuer i també el cambril on es troba la imatge de la Mare de Déu. De forma paral·lela es dugueren a terme les obres per a la construcció de l'hostatgeria. La primitiva, de finals del segle XVI, es va ampliar a finals del segle XVII. La fisonomia actual de l'ermitori, la va donar la construcció, al segle XIX, d'un cos porticat (edifici dels Porxes) que uneix l'església amb l'hostatgeria.

Cal esmentar també alguns elements de caràcter immaterial que formen part de la festivitat de la Mare de Déu dels Àngels. En primer lloc, la música que interpreta la Banda de Música Santa Cecília de Sant Mateu i el Grup de Dolçainers Guillem Sorolla. En aquest sentit destaquen en especial dos peces escrites expressament per a la Mare de Déu dels Àngels, les quals són interpretades per la Banda de Música, després d'alguns pasdobles. Són la Cobla i l'Himne a la Mare de Déu dels Àngels. En segon lloc, els Gojos a la Mare de Déu dels Àngels que són cantats dins de l'església durant l'homília. A més, també com a element de caràcter immaterial, cal destacar les danses del ball pla que tenen lloc a la sala gran de l'hostatgeria una vegada finalitzat el dinar popular.

Definició de l'àmbit espacial i temporal

L'àmbit espacial de la festa de la Mare de Déu dels Àngels, el defineix el recorregut que és el següent: La processó cívica arranca des de l'Ajuntament de Sant Mateu. Quan arriba la plaça Major s'incorpora el clero i la processó religiosa que ha eixit des de l'arxiprestal. D'aquesta manera l'Ajuntament tanca i presideix la processó amb la senyera, a causa del seu caràcter cívic. Continua pel carrer de Sant Bernat i per l'avinguda de la Mare de Déu dels Àngels. Ix del nucli urbà pel camí de la Mare de Déu, per on transcorre fins que travessa el riu de la Mare de Déu. Una vegada passat aquest punt comença l'ascensió cap a l'er-

Municipal de Sant Mateu. La que se utiliza hoy en día en la procesión cívica fue hecha en los años 50 del siglo XX.

Otro elemento mueble importante es el guión de la Mare de Déu dels Àngels que llevan los miembros de la Junta Administrativa del ermitorio. Antigamente este guión llevaba impresa una imagen del ermitorio con la talla de la Mare de Déu anterior al incendio de 1918 y el ermitaño Sebastián, al cual la tradición le atribuye el hallazgo de la imagen. Hoy en día el guion lleva una imagen de la Virgen María hecha después del incendio de la iglesia.

Las cañas son un elemento de incorporación reciente a la romería, posiblemente por influencia otras romerías valencianas como la de la Magdalena o la Santa Faz. Las cañas son engalanadas con una cinta conmemorativa de color azul cielo con la efígie de la Mare de Déu dels Àngels y el año de la fiesta, y también con unas pequeñas ramas de olivo.

Las calderas son el recipiente en el cual se cocina el arroz que se reparte entre las personas participantes para celebrar la comida popular. Se trata de unas ollas de cobre grandes, de 50 cm de diámetro por unos 30 cm de altura. Se conservan 12 calderas que son renovadas por otras de nuevas cuando es necesario.

Finalmente, las mazas que llevan los maceros de la villa que acompañan a la corporación municipal a lo largo de la procesión cívica. Una de las dos mazas se hizo durante el siglo XVII. La otra se copió a partir de esta a principios del presente siglo. Ambas se custodian a la Colección Museográfica Municipal.

Elementos inmuebles:

Son elementos inmuebles de la fiesta la montaña de la Mare de Déu dels Àngels y, en especial, el ermitorio. Este está compuesto por la iglesia, y su plaza adyacente; la hostería, también con su plaza; el edificio de los porches; la plazuela del pozo con la escalinata que sube hasta la plaza de la Iglesia; y la plaza del Lledoner. El ermitorio tiene el reconocimiento de bien de relevancia local. El lidón tiene la categoría de árbol monumental de interés local y, probablemente, fue plantado al mismo tiempo que se edificaba el conjunto arquitectónico.

El ermitorio de la Mare de Déu dels Àngels empezó a construirse a raíz de la donación que Vicent Cerdà hizo del dominio útil de sus heredades a la villa de Sant Mateu, a causa del hallazgo de la imagen de la Mare de Déu en la antigua ermita de San Antonio y San Pablo. Desde el hallazgo y hasta 1590 se construyó una iglesia primitiva que se continuó ampliando en dècadas posteriores. En 1609 se contrataron las obras de la fachada con el maestro de obras Bernat Cumba, de origen francès. Estas finalizaron en 1622. Entre 1670 y medios del siglo XVIII se llevó a cabo una reforma de la nave central de la iglesia, se construyó el crucero, así como el camarín donde se encuentra la imagen de la Virgen María. De forma paralela se llevaron a cabo las obras para la construcción de la hostería. La primitiva, de finales del siglo XVI, se amplió a finales del siglo XVII. La fisonomía actual del ermitorio, la dio la construcción, en el siglo XIX, de un cuerpo porticado (edificio de los Porches) que une la iglesia con la hostería.

Hay que mencionar también algunos elementos de carácter inmaterial que forman parte de la festividad de la Mare de Déu dels Àngels. En primer lugar, la música que interpreta la Banda de Música Santa Cecília de Sant Mateu y el Grup de Dolçainers Guillem Sorolla. En este sentido destacan en especial dos piezas escritas expresamente para la Mare de Déu dels Àngels, las cuales son interpretadas por la Banda de Música, después de algunos pasodobles. Son la Letrilla y el Himno a la Mare de Déu dels Àngels. En segundo lugar, los Gozos a la Mare de Déu dels Àngels que son cantados dentro de la iglesia durante la homília. Además, también como elemento de carácter inmaterial, hay que destacar las danzas del ball pla que tienen lugar en la sala grande de la hostería una vez finalizada la comida popular.

Definición del ámbito espacial y temporal

El ámbito espacial de la festa de la Mare de Déu dels Àngels, lo define el recorrido que es el siguiente: La procesión cívica arranca desde el Ayuntamiento de Sant Mateu. Cuando llega a la plaza Mayor, se incorporan el clero y la procesión religiosa que ha salido desde el arxiprestal. De este modo el Ayuntamiento cierra y preside la procesión con la senyera, debido a su carácter cívico. Continúa por la calle de Sant Bernat y por la avenida de la Mare de Déu dels Àngels. Sale del casco urbano por el camino de la Mare de Déu por donde transcorre hasta atravesar el río de la Mare de Déu. Pasado este punto empieza la ascensión

mitori. Aquest, al costat de tota la muntanya de la Mare de Déu, forma també part de l'àmbit espacial de la festivitat.

El santuari de la Mare de Déu dels Àngels es troba ubicat sobre un turó a 400 metres sobre el nivell del mar, en un dels contraforts més septentrionals de la serralada de la Vall d'Àngel, en la part oriental del terme municipal de Sant Mateu, i a dos quilòmetres del centre de la població.

La ubicació d'aquest turó permet dominar tota l'extensió de la plana de Sant Mateu, els pics de Penyagolosa (1.831 m), el tossal de la Nevera de Catí (1.286 m) o el Turmell (1.274 m), així com les muntanyes de Benifassà. El paisatge que es pot observar està compost a grans trets per horts d'oliveres, terra de pa, bosc de pi i garrigues, i està esquitxat per elements de caràcter religiós: l'ermita de Sant Cristòfol (segles XIV-XV), l'ermita de Santa Bàrbara (segle XV), i les desaparegudes ermites de Santa Ubaldesca o de la Mare de Déu de la Neu, i de Sant Joan.

Al santuari i el seu entorn s'han delimitat un nombre important de jaciments arqueològics, d'acord amb les dades que custodia la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport de la Generalitat Valenciana. Començant pel mateix santuari, es troba el jaciment de la Mare de Déu dels Àngels, d'adscripció ibera (segles V-IV aC) on s'han trobat restes ceràmiques. Així mateix, en el jaciment dels Àngels s'han localitzat restes del primitiu ermitori dedicat a Sant Antoni i Sant Pau (segle XIV) sobre el que es va construir el santuari, així com del cementeri medieval que l'acompanyava. Als peus de l'ermitori, tot just travessant el riu Benifarquell o de la Mare de Déu, es troba el jaciment del Boverot, d'adscripció iberoromana (segles II aC – I dC) amb materials ceràmics tant ibers com romans, entre els quals destaquen ceràmiques campanianes. A l'altre costat del riu es troba el jaciment de Santa Ubaldesca I d'adscripció romana (segles I aC – I dC) amb materials ceràmics entre els quals destaquen *sigillata* i materials constructius com *imbrex* i *tegulae*, així com una figura de vernís negre representant un guerrer. El jaciment de Santa Ubaldesca II, en la mateixa zona que l'anterior, correspon a les restes medievals (segles XIII-XIV) del que havia sigut una ermita dedicada a Santa Ubaldesca o a la Mare de Déu de la Neu.

Pel que fa a l'àmbit temporal de la festa, se celebra el segon dissabte després del diumenge de Pasqua. Els actes comencen a les 7.00 hores del matí i conclouen a la vesprada, aproximadament cap a les 19.00 hores.

Mesures de protecció

No es consideren més mesures de protecció que les pròpies que la normativa en matèria de patrimoni cultural exigeix per a un bé immaterial de rellevància local d'aquest tipus. Això no obstant, en relació amb la normativa en matèria de medi ambient, i com a manifestació d'ús recreatiu del foc amb caràcter excepcional, cal ajustar-se, en la celebració, al que estipula el Decret 148/2018, de 4 de setembre, del Consell, pel qual es modifica el Decret 98/1995, de 16 de maig, del Govern Valencià, pel qual s'aproven les normes de seguretat en prevenció d'incendis forestals que s'han d'observar en l'ús festiu i recreatiu del foc en sòl forestal que confronta amb terreny forestal o es troba a una proximitat inferior a 500 metres d'aquest.

hacia el ermitorio. Este, junto con toda la montaña de la Mare de Déu, forma también parte del ámbito espacial de la festividad.

El santuario de la Mare de Déu dels Àngels se encuentra ubicado sobre un cerro a 400 metros sobre el nivel del mar, en uno de los contrafuertes más septentrionales de la sierra de la Vall d'Àngel, en la parte oriental del término municipal de Sant Mateu, y a dos kilómetros del centro de la población.

La ubicación de este cerro permite dominar toda la extensión de la llanura de Sant Mateu, los picos de Penyagolosa (1.831 m), el tossal de la Nevera de Catí (1.286 m) o el Turmell (1.274 m), así como las montañas de Benifassà. El paisaje que se puede observar está compuesto a grandes rasgos por huertos de olivos, tierra de pan, bosque de pino y chaparrales, y está salpicado por elementos de cariz religioso: la ermita de San Cristóbal (siglos XIV-XV), la ermita de Santa Bárbara (siglo XV), y las desaparecidas ermitas de Santa Ubaldesca o de la Mare de Déu de la Neu, y de San Juan.

En el santuario y su entorno se han delimitado un número importante de yacimientos arqueológicos, de acuerdo con los datos que custodia la Conselleria de Educación, Cultura y Deporte de la Generalitat Valenciana. Empezando por el santuario mismo, se encuentra el yacimiento de la Mare de Déu dels Àngels, de adscripción ibera (siglos V-IV aC) donde se han encontrado restos cerámicos. Así mismo, en el yacimiento dels Àngels se han localizado restos del primitivo ermitorio dedicado a San Antonio y San Pablo (siglo XIV) sobre el que se construyó el santuario, así como del cementerio medieval que lo acompañaba. A los pies del ermitorio, apenas cruzando el río Benifarquell o de la Mare de Déu, se encuentra el yacimiento del Boverot, de adscripción ibero-romana (siglos II aC – I dC) con materiales cerámicos tanto iberos como romanos, entre los que destacan cerámicas campanianes. Al otro lado del río se encuentra el yacimiento de Santa Ubaldesca I de adscripción romana (siglos I aC – I dC) con materiales cerámicos entre los que destacan *sigillata* y materiales constructivos como *imbrex* y *tegulae*, así como una figurita de barniz negro que representa un guerrero. El yacimiento de Santa Ubaldesca II, en la misma zona que el anterior, corresponde a los restos medievales (siglos XIII-XIV) de lo que había sido una ermita dedicada a Santa Ubaldesca o a la Mare de Déu de la Neu.

En cuanto al ámbito temporal de la fiesta, se celebra el segundo sábado después del domingo de Pascua. Los actos empiezan a las 07.00 horas de la mañana y concluyen por la tarde, aproximadamente sobre las 19.00 horas.

Medidas de protección

No se consideran más medidas de protección que las propias que la normativa en materia de patrimonio cultural exige para un bien inmaterial de relevancia local de este tipo. No obstante, en relación con la normativa en materia de medio ambiente, y como manifestación de uso recreativo del fuego con carácter excepcional, se debe ajustar, en su celebración, a lo que estipula el Decreto 148/2018, de 4 de septiembre, del Consell, por el cual se modifica el Decreto 98/1995, de 16 de mayo, del Gobierno Valenciano, por el que se aprueban las normas de seguridad en prevención de incendios forestales que se deben observar en el uso festivo y recreativo del fuego en suelo forestal, adyacente a terreno forestal o con una proximidad inferior a 500 metros de este.